

Name : Atkia Altaf.

Batch : 63.

Subject : Punjabi

سوال نمبر 2: وارث شاہ دی پرنوں "پنجاب دا انسا نیکلو پیڈیا"
 کسوں آکھیا جاندا اے ویروا کو۔
 (1) تعارف :-

وارث شاہ پنجاب دا عظیم تر لافانی شاعر اے۔

آپ دی تلخی "سیر" دا شمار ادیبانِ عالم وچ کیتا جاندا اے پنجاب

۴ وارث شاہ سخن دا وارث بندے کون انہاں نوں

حرف اوہدے تے اُنکل دھرنی ناپس قدر آساں نوں

(میاں محمد بخش رے)

پنجاب دے دوجے شاعران (صوفی) وانگ بد قسمتی نال وارث شاہ دی

زندگی دے حالات و واقعات بارے وی کوئی مختصر جانکاری نہیں ملدی۔

1.1 وارث شاہ دی پیدائش و وفات :-

وارث شاہ دی پیدائش و وفات تے دیگر حالات دا اچھ پتہ نہیں۔

آپ دا اک مہرہ 21 :-

۴ وارث شاہ و سنیک جنہ پارٹے داتے شاعر محذوم قصور دا اے۔

اس مہرے کوں ایہ پتہ لگدا اے کہ وارث شاہ جنہ پارٹے خاں ضلع

پٹیو پورے دا رہن والا سی تے اوہناں قصور دے حافظ محذوم غلام

مہرئی قصوری کولوں تعلیم حاصل کیتی سی۔ وارث شاہ پوراں دی

تاریخ پیدائش 1722ء دسی جاندی اے تے ڈاکٹر عصمت اللہ زاہد

پوراں نے آپ دے دادے سید گل محمد دی تحریر کوں ثابت کیتی

اے کہ وارث شاہ دی پیدائش 1120ھ / 1121ھ مطابق

1707ء نوں ہوئی سی۔

1.2 وارث شاہ دی تعلیم کے روحانیات :-

آپ نے عمدہ تعلیم اپنے بندوں کو حاصل کئی کے اعلیٰ
تعلیم لئی قصور گئے۔ دینی تعلیم حاصل کرن فکروں: پالکین حضرت بابا
فریدؒ کو دربار پہنچنے کے روحانی فیض حاصل کیا۔

1.3 قسم پر دی تخلیق :-

وارث شاہ روحانی فیض حاصل کرن کو
دائیس کے ملکہ کھل یانس نامی بند ضلع پالکین قیام کیا
مسجد کے امام بنے۔ اسے لافانی قسم "سیر" تخلیق کیا۔ وارث
شاہ نے ایسے قسم جسے قصور کے ڈھنگے نال بیانہ اے کہ نہ
صرف قسم پر سگن وارث شاہ آپ وی سیدی دنیا تاہیں امر
پور گئے۔ کسے نقاد نے آکھیا سی کہ:

"وارث شاہ نے ہر داقم لکھ کے ہر نوں رانجھ کولوں
کھوڑ پیا اے۔ ہن پر کوئی ہر رانجھادی بجائے ہر وارث
شاہ آکھدا اے۔"

(2) وارث شاہ دی ہر :-

وارث شاہ پنجاب دا عظیم لافانی
شاعر اے۔ اوہدی لکھی "سیر" دا شمار دنیا دے وڈے ادب وچ
ہوند اے۔ اس کول علاوہ وارث شاہ دی لکھی "سیر نوں" دیوان
پنجاب" اے۔ "انسا ٹیکلو پیدیا آف پنجاب" وی آکھیا جاندا
اے۔ ہر وارث شاہ نوں "سیر" آف پنجاب" کینا وی لکھ سیر
ہوے گا۔ کول 2 وارث شاہ نے اپنے پورے عیدے عید دی
تاریخ نوں اپنے اس ایلا شاعر وچ ہمیشہ لکھی محفوظ کر دتا اے۔

(3) "سیر" انسا ٹیکلو پیدیا آف پنجاب :-

انسا ٹیکلو پیدیا آف پنجاب
جس دے وچ کسے ملکہ یا خاص تہذیب و تمدن بارے ہر طرح

دی جانفاری توں اجڑی تہ تہیب نال تحریر کر کے محفوظ کیتا گیا سوئے
 وارث شاہ نے پنجاب دی تہذیب و ثقافت کے تمدن توں پریر حوائے
 نال "پیر" وج بیان کر کے ہمیشہ لئی محفوظ کر دتا اے۔ حسن شاید پیر
 وارث شاہ جاب کے کورے ہن

"ب نہ کرے جے کہے پنجاب اپنی پر شکل تو ا دیوے
 پیر" پیر" پنج روپے تے "پیر" دی گوہ بنو کے پنجاب دی ہر
 شکل او سے روپ وج اُساری جاسکدی اے جیڑا روپ
 پنجاب دا اہل روپ اے۔"

کے شک "پیر" اک اجسی یونٹ تخلیق اے پئی ایہ جیوں ہیکر زندہ
 روپے جی، اوروں تاثر ماں بولی ہے دہس پنجاب اپنی پوری آواز بان
 کے شان نال سیرا کھنڈراہ جیوٹا جاگدا ہے عوصاں مان دار سوے گا
 "پیر" وارث شاہ دی تخلیق توں اج 17 / 2004ء وج 258
 سال مکمل سوئے ہن۔ پیر ایہدی شیرت ہے مشہوری وج کوئی فرق نہیں
 پیا۔ ایہیاں کئی وھیاریں ہن جہناں وھیوں کچھ بیان ہن

(۶) "پیر" وارث شاہ دی باقی قصیاں وج اچیتا:-

۱.۱: قصہ "پیر" دے شاعران:- وارث شاہ پیر دا قصہ لکھن والا پہلا شاعر

نہیں۔ ہن تکر سنی شاعر ایہ قصہ نظم کر چکے ہن پیر وارث شاہ اپنے
 منفرد انداز بیان یاں ارج وی سمو نالوں نمایاں اے۔ وارث شاہ
 تو پہلے پیر دا قصہ لکھن والے کچھ ام شاعران دے ناں و مودردا کی دھور
 کھتری، احمد محمد، حیران اعوان کے حافظ شاہ جہاں مہمل ہن پیر
 فروری وارث شاہ دا ای قصہ کیوں مشہور ہویا؟

۱.۲: وارث شاہ تے "پیر" :-

وارث شاہ نے پاراں دوستان دی

فرمائش تے پیر دا قصہ لکھا۔ وارث شاہ "پیر" وج اکھرا اے۔

یاراں اساں نوں کن سوال کیتا، عشق پیر دا توں بنا پئے جی
 ایس پریم دی بھوک دا سبھ قہم، جیہ سوہنی نال سنا پئے جی
 نال عجب بہار دے شکر کرت، رانجھ پیر دا میل بلا پئے جی
 یاراں نال مجالساں وچ بہتے، مزا پیر دے عشق دا پاپے جی

بلا شبہ وارث شاہ قین شاعری وچ عجز معمولی شہرت رکھدا بیوی گانا
 تدرای اوہیے دوستانے اوہینوں قہم لکھن دی فرمائش کیتی۔ وارث شاہ
 نے ایہ قہم لکھ کے تہ ہر طرف پیر نوں املا سنا پھاوا بنا رتا سکوں آپ وی
 امیدی پرولوں رہندی دینا تکر امر ہو گیا۔

4.3 وارث شاہ دی پروری مقبولیت :-

وارث شاہ نوں اپنے لکھ قہم نے مان سی کہوں
 2 اوہنے قہم ای منس لکھا سکوں یورے پنجاب دی تاریخ نوں قہم دا اوہیے
 وچ بیان کیتا۔ ایس قہم دا انتخاب وارث شاہ نے لوکاں دی دلچسپی
 تے عوامی مقبولیت پاروں کیتا سے تہ جے اوہیاں گلاں زبان زرد عام
 سوخان چھڑیاں بلا شبہ آج وی پیراک دی زبان آتے ہن۔
 وارث شاہ نے آپ اپنی شاعری نوں نر مہتر شاعری تے ڈر
 شہوار موتیاں دی لڑی تک کہم دتا اے جہنوں پڑھن، سنن مگروں
 لوکی تہ صرف خوشی حاصل کر رہ سکوں اتھارہویں صدی دے پنجالی کلر
 پارے وی جانٹلاں ماہلی کرب ہن۔

ختم رب دے کرم دے نال ہوئی فرمائش پیار دے یار دی سی

ایسا شعر کیتا پڑھن موزوں چھیاں موتیاں لڑی شہوار دی سی

جو کوئے پڑھے سو بہت خورسند ہووے وارہ واسو خلق پکار دی سی

5 قہم پیر دا مڈھ :-

وارث شاہ نے اپنے قہم دا مڈھ راج دے مطابق رب تعالیٰ دی
 حمد و ثناء، رسول مقبول، عنایت پیر کے عروج بابا فرید نوں بھیجا
 اے دنگی پالوں دو دو مہرے مہلا حمد کرو۔ جگر پاری تعالیٰ دی تھی وکھو

بے ادل محمد خدا دا ورد کیجئے، عشق کیتا سوجب داملول میاں
پیلوں آپ ہی رت نے عشق کیتا، معشوق پے بی رسول میاں

6. پنجاب دی تہذیب و ثقافت دی نمائندگی :-

وارث شاہ نے "پیر" داقم شعور کرن لگیاں سبھ توں پہلے پنجاب دی
تہذیب و ثقافت دے وسوں دی تعریف بڑی خوبصورتی نال صرف اک بندوج
کئی اے۔ اسن کلمے بندتوں وارث شاہ دی دسں پنجاب نال محبت راوی پتہ لگدا
اے۔ اوہناں صرف چار مصرعیاں وچ رانجھے آئے رانجھا قوم دے لوکاں راہیں
پنجاب دے گھرو جواناں دا دسں سہیں، مٹا مٹیا مٹا مٹیاں و شوکتی بیان کرن دے
نال نال لوکاں دی خوشحالی راوی بہرواں ذکر کردتا اے۔ مخالفہ کرکئی دی حد
تک دسں پنجاب دی تعریف کئی اے۔ حق تیزاں توں ہمیشہ دا کنگڑاں اکھ سکے ہیں

اے تخت ہزاریوں گل لچھے، جتھے رانجھیاں رنگ چھایا اے

چھیل گھبرو مست آ رہلڑے ہن، سندر اک تھیں اک سوایا اے۔

والے، کوکھ، مندرے، فوج لنگھی، نواں کھاٹے تے ڈاٹھ چڑھیاں

اپنی صفت ہزارے دی آکھ سکاں، گویا ہمیشہ زمین نے آپاے

7. عورتاں دے حقوق دی نمائندگی :-

وارث شاہ دی "پیر" وچ پیر دے کردار توں پنجاب دیاں عورتاں
آ سوہناں دا استعارہ سمجھیاں سوہیاں اوس سے دنیاں عورتاں دے حقوق دی
گل بات آے آواز آکھیا جاوے تاں غلط نہیں سووے گا۔ سردی زبردستی
دی ساری آے احتجاج توں پتہ لگدا اے مئی خاندانی سٹیشن آے جائیدادان
ورائتیاں دی سانہو سفال پاروں کڑیاں دی مرنی دے خلاف اوہناں توں
ویاہ دتا جاندا سی۔ حالانکہ نواح لئی کڑی آے منڈ دی رضا مندی دا دیک
اسلام وچ وی موجود اے۔ سردا کردار اہل وچ اوسے نظام دے
خلاف بغاوت دی آواز اے۔ لہذا پیر دے کردار توں آزادی نسواں
آے حقوق نسواں دی آواز کیر بیا جاوے تاں غلط نہیں سووے گا۔

۷ لے وے رانجھاواہ میں لاکھی، ساڈے دس تھیں گل بے دس ہوئی
 قائمی مایاں ظالماں بھ توری، مینڈی تینڈری دوستی بس ہوئی
 گھر کھڑیاں دے اپنیں وسنا میں، ساڈی ایناں دے نال خرضس ہوئی
 جاں جیواں گی ملاں گی رت پیلے، حال سال تان دوستی بس ہوئی

۸ سر دے کردار معاشرے دی جو نڈے جاگڑے کردار :-

سر دا قہم جھاووں سر رانجھاری عشقہ سیانی اے سر ایہدے اوپا وج
 وارث شاہ نے دس پٹیاں دے جیون جاگڑے ساہ لسن پاتراں دی
 گھروں مکاشنگی کئی اے قہم سر دا سر کردار اوس سے دے پنجاب وج جیون اجاگرا
 موجود سی اے ان وی موجود اے۔ سر رانجھا، کیو، نیشی، مولوی، نڈن ملاں
 اقامی، مٹی نائن، جوکلی، ملکی، سید اکبر، رائی اے ہر فانا اوہ کردار
 ہن جیٹ برسمے دے پنجاب وج موجود سی اے آئندہ وی نال
 بدل بدلے موجود رہن اے۔ معاشرے دا ایہ فرد اے کردار "قائم"
 منصف دے فراتن انیام دینا سی اے نکاح وی برصاں اسی وارث
 عید دا قافی کس کردار اے شخصیت دا ماکن سی، ونگی و نکھو:

۹ حضرت قائمی تے پنج سدا سارے بھائیاں نے میں توں کچھ پوایا اے
وڈھی دے سے جھوش دے بنے وارث بھر زمین رنجھے توں آیا اے

۹ فزیسی حالات :-

وارث شاہ نے "حلال" دے کردار اے رانجھے آ حلال دے اسی
 مطالچیاں راپن اگھاروں سری دے پنجاب دے لوکان، مولویاں، مدرسیاں،
 سیناں، نصایاں اے پڑھاراں دی فزیسی حالی توں برے فوہور و انداز
 نال نہ صرف ساڈے سامنے لیاندا اے سگوں بیکر لئی ایہ سہ کچھ محفوظ کرا
 قاری دا دم وی بنا دتا اے:

۷ وارث شاہ میاں پنڈ جگڑیاں دی، پھوں ملاں مسیت دا آیا اے

۱۱۔ سیاسی حالات :-

اٹھارویں صدیء دا زمانہ پنجاب وچ کئی بتائیاں زکے آہیا۔ ۱۷۵۶ء نوں اورنگزیب عالمگوری و قاری فکروں مغلیہ سلطنتی زوال پدھر یونا شروع ہو گئی تے دربار سرکاد وچ وی روتے گوتے شروع ہوئے۔ نادر شاہ درانی تے احمد شاہ ابدالی نے ملکی نظام درم برہم کرے رکھ دتا۔ وارث شاہ نے اس ساری صورت حال نوں اپنی شاعری وچ بڑی ہنر جانداری نال بیان کیتا۔ اوہنے سکھاں دی فوج نوں "کٹک پنجاب"، احمد شاہ ابدالی دیاں فوجاں نوں "کٹک قندھار" تے نادر شاہ دی فوج نوں "قزلباش جلااد" کہتے سیاسی حالات دا خوب نقشہ کھینچا۔

۱۲۔ سرمہ نیناں دی دھار وچ پنجب رسیا، چڑھیانہ تے کٹک پنجاب دانی

وارث شاہ نے جدوں بیوشی سنبھالیا اوس وچ پنجاب دے حالات بڑے بُرے آئوب سی۔

۱۳۔ اشراف خراب کین تازہ، زمیندار نوں وڈی ہمار ہوئی چور چودھری یارنی پالیاں، محبوب منڈل اکھوں چار ہوئی

۱۴۔ اخلاقی قدراں دا زوال :-

سیاسی تے معاشرتی حالات دی اثری و نال نال اٹھارویں صدیء دا پنجاب اخلاقی حوالے نال وی زوال پدھر ہو چکيا سی۔ وارث شاہ نے معاشرے وچ اخلاقی زوال نوں محسوس کر دیاں یوہیاں اوہناں زوال پدھر قدراں نوں ہنرتوں زندہ کرن دا آہر کیتا۔ وارث شاہ دیاں اخلاقی کلام معاشرے تے سماج دی اصلاح لئی وعظ تے تبلیغ دا درج رکھیاں ہن۔

۱۵۔ وارث شاہ اوہ سر ای جہونہ ہے ہن، چہناں کیتیاں تیکے کماہیاں ہن

۱۶۔ ہر وارث شاہ وچ آفاقیت :-

وارث شاہ نے اپنی حکیم و دانش تے سوجھ بھانف نال ہر دے عشقہ قصے وچ کئی کلاماں اچھاں کیتیاں ہن جو آج وی ڈھائی سو سال

گزرے دے ماہوے بگیاں کے توپاں نروپاں ہن۔
 ۷ کئی بولے شاخ عمری تے ایچے آہلنا کسے نہ پاپا ای
 ۷ مئی عمر تے وقت پیر ہن نزلے، مئی کرم نے ہاگے نہ کوہ سالی

۱۳۔ زبان و بیان۔

وارث شاہ دی سرتوں مکھ رکھ کے زبان و بیان دے ہواے نال
 اوہوں پنجابی ادب دا بادشاہ اکھیا جاسدا اے وارث شاہ دے م و فضل تے
 فنکاری دے پاروں جیڑا شاہکار تخلیق سوہا اے اوہ نہ صرف ہمیشہ جیونا اکدا
 آرتھہ رسوا گا سٹوں وارث شاہ نوں وی زندہ وجاوید رکھا گا۔

۱۴۔ تنقیدی جائزہ۔

وارث شاہ دی سرت پنجابی ادب دا اہل کلا سکی شاہکار
 ہے۔ جو عورتاں دے حقوق، عزت تے خود مختاری دے ہونے نال
 آج دے دور وچ وی اک پریشان کن سوال اے۔ اے کہانی سرت
 آے رانجے دے سرت دے گرد ~~گھومے گھومے~~ گھیری اے جیڑے سماجی
 کے مڈھی روباہان دے خلاف ایہی محنت لئی لڑوے ہن۔ آج
 دے دور وچ وی عورتاں نال ایہو جیا سلوک کیتا جاندا اے۔
 اے کہانی آج وی عورتاں تے خانہ دہاؤرے کے مظالم دی تصویر
 پیش کردی اے۔ ~~امرتا ہن~~ ~~گھومے گھومے~~ اے کلا آج وارث شاہ نوں
 آج دے دور وچ وی ~~پکار دے سوہا کیندے~~ ~~پکار دے سوہا کیندے~~ ہن۔

۷۔ آج آگھاں وارث شاہ نوں

کتنوں قبریاں وچوں بولے

آج کتاب عشق دا

کوئی اگلا ورقہ پھول

اک روئی سی دھی پنجاب دی

توں لکھ لکھ مارے وین

آج لکھاں دھیاں روندیاں
 تینوں وارث شاہ نوں کن
 وے درد منداں دیا دردیاں
 اٹھ تک اپنا پنجاب
 آج بیلے لاشاں وپھیاں
 تے اوردی بھری چناب
 کیسے نیں پنجاں پانیاں وچ
 دتی نہر رلاتے اوہناں پانیاں دھرت نوں
 دتا پانی لا۔
 آج لکھاں وارث شاہ نوں

۱۱۔ مکرئی گل :-

مکرئی گل ایہی پئی وارث شاہ اوردی عظیم تے بیرمن بھاونا
 فنکار اے جیڑا صدیاں بعد پیدا ہوئیا اے۔ اس گل دا اٹکواں شوق
 اوردی تخلیق "سیر" اے کہ ڈھائی سو ورے پہلے یوجان مکروں وی اتی مثال
 آپ اے تے راجو اب اے۔ ایہی وجہ شاید ایہی وی اے پئی "سیر" صرف قصہ
 نیں سکوں یورے پنجاب دا انسان کلو سیریا اے جس دے وچ بڑھن و اے
 نوں دہس پنجاب یارے ہر طرح دی اتقار مشین مکرئی اے۔ اردو دا
 معروف شاعر سید انشاء اللہ خان دا وارث شاہ تے اوردی سیر کوں
 علاوہ پنجاب تے پنجابیاں پئی ساہجھا خراج تحسین اے۔

۱۔ کہانی ایہ سنائی جو پیر رانجھی کی
 تو اہل درد کو پنجابیوں نے ٹوٹ لیا

(سیر و انشاء اللہ خان انشاء)